

Р. Ю. Возняк

здоб. II курсу, спеціальність «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права,

кримінального процесу та криміналістики Т. О. Павлова

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Пробаційний нагляд як основний вид кримінального покарання без ізоляції від суспільства запроваджений Законом України від 23 серпня 2023 року № 3342-ІХ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» [1] та є важливим елементом гуманізації кримінальної політики держави. Його сутність полягає у поєднанні контролю за поведінкою засудженого з проведенням соціально-виховної роботи [2, ст. 59-1], що дозволяє забезпечити ресоціалізацію без розриву соціальних зв'язків особи. Суд, призначаючи вказаний вид покарання, згідно з ч.ч. 2,3 ст. 59-1 КК України, призначає засудженому певні обов'язки. Пробаційний нагляд призначається на строк від одного до п'яти років та не призначається особам, які під час відбування цього виду покарання вчинили кримінальне правопорушення [ч.ч 2-5, ст. 59-1].

Призначаючи пробаційний нагляд у випадках, коли санкція відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України передбачає альтернативні види основного покарання, суд керується також загальними правилами призначення покарання в альтернативних санкціях. Зокрема, відповідно до пункту 6-3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8

від 12.06.2009 р. «Про судову практику призначення покарань» [3, п. 6-3]. Положення частин 2 і 3 статті 68 КК та статті 69-1 КК застосовуються лише при призначенні найбільш суворого виду основного покарання, яке передбачено у відповідній санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Якщо ж така санкція є альтернативною, то суд має право застосувати вимоги частин 2 і 3 статті 68 КК або статті 69-1 КК стосовно максимального строку (розміру) лише найбільш суворого виду основного покарання з числа тих декількох, які у цій санкції передбачено. Інші ж менш суворі види основних покарань, передбачені в санкції відповідної статті (санкції частини статті) як альтернативні, призначаються судом у межах тих максимальних строків (розмірів), які встановлені для них у цій санкції» [3]. На наш погляд, цей підхід Верховного Суду є логічним обмеженням судового дискреційного повноваження і сприяє єдності судової практики. З одного боку, він запобігає надмірному пом'якшенню покарання в альтернативних санкціях, водночас зберігаючи можливість призначити пробаційний нагляд як самостійний вид покарання. З іншого боку, таке регулювання забезпечує чіткість меж застосування пробаційного нагляду та зменшує ризик суддівського свавілля. Водночас негативним аспектом може бути певне обмеження гнучкості для судів у справах з альтернативними санкціями, однак загалом таке регулювання відповідає меті підвищення ефективності альтернативних покарань.

Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р [4], визначає четверту стратегічну ціль як «збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації», а саме «Основою стратегічної цілі є збільшення кількості застосування видів покарання, альтернативних позбавленню волі, без ізоляції від суспільства, через те що ефективність покарання забезпечується його невідворотністю, а не суворістю» [4]. Вважаємо, що така стратегічна настанова є виправданою, а саме акцент на гуманізацію та економічну ефективність дозволяє забезпечити ресоціалізацію засудженого, коригуючи його поведінку без ізоляції від суспільства, із збереженням роботи, сімейних відносин та соціальних зв'язків. Так, у 2024 році до органів пробації надійшло 3403 судових рішень про призначення пробаційного нагляду, знято з обліку 653 особи, з них 368 – після повного відбуття покарання. Практичні результати 2024 року підтверджують ефективність пробаційного нагляду. Згідно з офіційними даними: «Протягом 2024 року до уповноважених органів з питань пробації надійшло на виконання 3403 судових рішення про призначення покарання у виді пробаційного нагляду, із них 82,6% (із загальної кількості осіб, яким призначено покарання у виді

пробаційного нагляду) складають особи, яким пробаційний нагляд призначено відповідно до ст. 59-1 КК України, 17,4 % – особи, яким відповідно до ст. 72 КК України покарання у виді арешту замінено на пробаційний нагляд. Знято з обліку 653 засуджених до пробаційного нагляду, із них – 368 осіб по відбуттю покарання у повному обсязі. Протягом 2024 року відносно 64 осіб, засуджених до пробаційного нагляду, отримано інформацію про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) про вчинення нового кримінального правопорушення» [4]. На наш погляд, наведена цифра 64 особи, тобто 1,88 %, свідчить про реальну ефективність дослідженого виду покарання.

Також особливу увагу в сучасній практиці пробації приділено неповнолітнім засудженим. Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України № 3179/5/601 від 20.11.2025 р. затверджено Порядок взаємодії. У ньому прямо зазначено: «Пробація щодо неповнолітніх засуджених осіб здійснюється органом пробації спільно із службою у справах дітей із залученням органів соціального захисту населення (центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг тощо)» [5]. На наш погляд, прийняття вказаного підзаконного акту свідчить про значний крок у напрямі гуманізації кримінальної відповідальності неповнолітніх. З одного боку, міждисциплінарний підхід у взаємодії органу пробації, служби у справах дітей, органу соціального захисту забезпечують комплексний вплив на фактори, що обумовлюють протиправну поведінку неповнолітнього та його сім'ї, а з іншого боку, чітка регламентація строків і форм взаємодії виключає формалізм.

Таким чином, призначення такого основного виду покарання як пробаційний нагляд в Україні демонструє позитивні показники, що свідчить про його значний потенціал як альтернативи ув'язненню, але для його ефективного застосування потребує свого удосконалення та узгодження положення чинного Кримінального кодексу України та профільних законів, посилення міжвідомчої взаємодії та повного фінансування заходів Стратегії до 2026 року. Вважаємо, що за цих умов пробаційний нагляд зможе стати дієвим інструментом зниження рецидивної злочинності та ресоціалізації засуджених.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 12.06.2009 р. «Про судову практику призначення покарань» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0008700-09#Text>

4. Звіт: Про реалізацію у 2024 році Стратегії реформування пренітенціарної системи на період до 2026 року. С. 43-44. URL: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Desktop/%D0%9A%D0%92%D0%9F/%D0%A1%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF%20%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf>

5. Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України № 3179/5/601 від 20.11.2025 р. «Про затвердження Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробації та служб у справах дітей...». Зареєстровано в Мін'юсті 24.11.2025 р. за № 1736/45142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1736-25#Text>.